

Az elfelejtett szerzői est

Valami hiba van a kréta körül. Pontosabban az író-olvasó találkozók körül. Nem mintha nem emlékezném sikerültebbekre vagy jól sikerültekre is. Csak éppen a siker titkát nehéz nyakon csígni. Pedig van neki — szerintem — három is.

Egyik a kiválóan felolvasó, már-már színészi teljesítményű író. (Esetleg jobb felolvasó, mint író.) Erre csak ritkán lehet alapozni, s hátulütője, hogy egy-egy jelentősebb tollforgatót mindörökké ki kell pipálni a névsorból. Vagy kiállítani sértő módon kontrasztban — hogy mennyivel gyöngébb, mint a kollégája. Másik az úgynevezett hálás közönség. Ez viszont megfoghatatlan és kiszámíthatatlan. Vagy van, vagy nincs. Harmadik — és módszerként mindenképp bevált — a mennyiségi-minőségi halmozás, amikor egy tucat nagygyűjt vonultatnak fel, hogy a falragasz névsorból kiteljen egy első osztályú antológia. Mondom, bevált módszer, de nem gazdaságos. Fáradságossá is válhatik, továbbá magába rejti az első pontban említett hátulütőt. Marad még egy-két színész szerepeltetése is, aminek a találkozókhoz már vajmi kevés köze van, az időt is nyújtja, az írókat zavarja (ő nem így mondaná a verset — talán rosszabbul, de nem így), s látványosnak is elég fonák, hogy a felolvasott frászmű szerzője ott ül eleven szoborként.

De akkor hol a hiba? Meg akarjuk találni, nézzük csak, miért jön el a közönség a találkozóra. Tegyük fel a legjobbat: lelkes olvasó, és a hús-vér szerzőre kíváncsi. Alljunk meg, hiszen csak órá lehet kíváncsi, a felolvasott műre aligha, ha csak nem lusta maga elolvasni, vagy ha nem kéziratról van szó. Ebben az esetben talán sznobsgal gyanúsítható (ő hamarabb ismerte meg az írásművet, mint akik a nyomda közvetítésére szorulnak rá), de talán csak bocsánat és dicséretes mohóság-ról van szó: időnek előtte informálódni, „műélvezni”. Nincs itt mit tovább fejtegetni: ez a fajta közönség az igazán hálás, ez a fajta felolvasás az egyedül indokolt. Figyelem: ez a fajta felolvasás — és nem ez a fajta találkozó! Mert emennek van egy eszményi, és nagy sikerű, és sajnos elfelejtett válfaja, a címben is említett szerzői est.

Mert igazából akkor van értelme a találkozásnak, ha a közönség meg akarja ismerni a szerzőt. Nem a felolvasót — a szerzőt. És igazából akkor ismeri meg, ha a szerző kötetlenül beszél. Fél órát, egy órát, valamiről, a gyerekkoráról, irodalmi elképzeléseiről, hogy miként hordta össze hangyaszorgalommal regényének anyagát, hogy hol él, kiket ismer, mi a viszonya más írókkal, mi a véleménye az abszurd drámáról, a filmművészetről, a szerelemről, a munkáról, az erkölsről, a hobbiokról, valamiről. Persze felkészülten, mintha tanulmányt írna, kritikát, publicisztikát, csak épp ne írja meg, hanem beszéljen róla, hézagosan elkészített vázlat alapján, kötetlenül, illetve a közönség hangulatához kötődve, annak rezdülései nyomán fordítva tréfásra vagy komolyabbra a szót. Ez nyilván sokkal nehezebb, mint a megírt, esetleg nyomtatásban megjelent verset, novellát felolvasni, de aki hálás közönségre vágyik, érdemelje is ki a közönség háláját. Amely aztán végül — hálából — azt is megengedheti neki, föl-kérheti rá, hogy most már olvasson is fel valamit. Ha nincsenek éppen kérdései, bár ha a szerző jól felkészült, ha kicsikarta homloka verejtékével a hallgatóság érdeklődését, akkor lesznek kérdések is.

Szó eshetne még sok mindenről, több szerző közös estjéről, kötetlen beszélgetésükről egymással meg a közönséggel is, de egyelőre elég lesz ennyi. A lényeg, azt hiszem, elmondtam, s talán hozzászól más is, talán még tenni is lehet valamit. Vagy ha nem, maradjunk a régiben: „Most pedig Shakespeare következik, fel fogja olvasni önknek a Hamletet...”

MAJTÉNYI ERIK

Mi is az a konkrétum, avagy mire képes a szerszámlakatos, ha végiggondolja a világot

Abécénk az A-val kezdődik és Zs-vel végződik; a két betű között az a betűnyersanyag, amellyel minden szavunk leírható; minden szavunk, vagyis minden amiről tudunk; s ami tudásunkat a világ tudásává teszi. Ha a Zsét ki kell mondanunk, akkor az egész abécét ki kell mondanunk, hiszen a Zsének önmagában semmi értéke sincs, csak az abécében van értelme. Aki kimondja az A-t, annak el kell mondani az egész abécét, de az abécének csak akkor van értelme, ha az egészet elmondjuk; ilyen az abécé. A betűk önmagukban semmit sem jelentenek, az egész abécének viszont jelentése van: azt a lehetőséget jelenti, hogy mindent elmondjunk. Az abécé természetes (eredendő) logikája tehát lehetőséget jelent: annak a jelentésnek a megértését, amely az abécéből, mint a betűk természetes rendjéből származik.

Ha az abécé természetes jelentését birtokviszonynak fogjuk fel, akkor A tulajdonos B és Zs is, és az egész abécé, mint ahogy minden betű tulajdonosa az összes többinek. A tulajdon jobbra fizikai (valaminek a birtoklása), de lehet pszichikai, sőt metafizikai is. Ez utóbbit nehéz leírni, hiszen a metafizikai (kölcson)viszony sohasem egyértelmű: polivalenciájánál fogva fogalmilag megfoghatatlan, ha a fogalmi megragadást meghatározásnak tekintjük. De a metafizikai (birtok)viszony leírható: elmondható róla, hogy miképp néz ki, hogyan működik, milyen módon hat. Leírható tehát az, hogy milyen erők tartják össze az abécé betűit, mi teszi összefüggővé, a kölcsönös birtoklás tennémává a betűk természetes sorát. Pusztai János az abécé metafizikai (birtok)viszonyainak leírására vállalkozott, vagyis kipróbálta azt, hogy a birtokviszonynak (is) tekinthető hangokból milyen viszonyok származnak, ha metafizikai szempontból nézzük az abécé természetes (vagyis sokoldalú összefüggérendszerét képviselő) logikáját.

A Zs birtoka cím csupán ennek a metafizikai viszonyok a jelzése, mint ahogy A és B neve sem egyéb: jelzések ezek, a szerző szándékának tiszta-nyílt bejelentése. Pusztai elvileg minden lehetséges szavunk minden lehetséges összetételében a metafizikai viszonyokat kívánja vizsgálni; pontosabban a metafizikai birtokviszonyokat, azt a nyelvi lehetőséget, amelyben az abécé betűit a szokásos (szokványos) fizikai vagy pszichikai kölcsönösség helyett más ragasztja egységes jelentésű szavakká, illetve a szavakat mondatokká. A Zs birtoka ezért elvileg végtelen (vagy quasi végtelen) szófolyam (regény? írás? munka?) befejezhetetlenül nyílt mű: nincs a betűk (szavak) variációjának olyan rendje, amelyet ne lehetne metafizikai (birtok)viszonyként leírni. Ha ezt a viszonyt emberi viszonyok tekintjük, akkor a szófolyam megcsodálódik, szervező központot kap, vagyis a betűk csak olyan szavakká rendeződhetnek, amelyek az ember metafizikai viszonyait fejezik ki. A végtelenből most már végesség válnak: nem lehet többé minden lehetséges mondatot a leírás eszközévé tenni; csak az emberiek használhatók építőanyagok.

Az ember metafizikai viszonyai azonban szintén (quasi) végtelenek: ahány ember, annyi módon kódolja önmagát és annyiféleképpen dekódolja a más: nem lehet az összes emberekről írni, bár min-

* Pusztai János Zs birtoka című regényéből a Korunk közölt részleteteket.

den embernek van metafizikai abécéje. Tehát cselhez kell folyamodni; Pusztai János csele az, hogy a metafizikai viszonyból kiválaszt egyet, a minden egyesben potenciális jelenlevőt, a rettegést. Zs birtoka a rettegés könyve. A kitaszítottágból származó rettegés. De a csel nem csupán ennyiből áll: Pusztai az abécé metafizikai birtokviszonyát átteszi a kitaszítottágra, és azokat a szavakat rakja ki abécéjéből, amelyek a rettegést hordozzák: minden szó a rettegést hordozza, ha egyetlen metafizikai birtokost vizsgálunk. A rettegés tulajdonává válnak az emberek; senkinek sincs többé helye, mindenkinek helyzete van; még a dolgoknak is csak helyzetük van, amit elkerülhetetlenül foglalnak el a rettegés univerzális birodalmában.

De ne legyünk rejtélyesek; fejtjük meg a rettegés-helyzet egyeduralmának jelentését; anélkül inkább tegyük ezt, mert lehetséges, hogy nem mindenki érti a túlzásnak tűnő helyzetképet. Van-e olyan élethelyzet, amelyben a rettegés minden egyes ember metafizikai abécéjévé válik? Van: amikor mindenki kitaszított, akkor csak rettegés van. Az emberi történelem produkált már ilyen helyzetet: Pusztai János történész, aki csak leírja azt, amit ilyenkor látnak azok, akik a tényeken túl az abécé természetes logikáját vizsgálják.

Kitaszítottág és rettegés — metafizikai kifejezések, ám a konkrét létre vonatkoztatva elvesztenek minden rejtélyes tartalmat, eltűnik belőlük az a homály, amin csak egyesek látnak át, azok jelesül, akik a metafizikai élmény befogadásának-termelésének természetes adománnyal rendelkeznek. Pusztai nem a metafizikai élmény költője és nem a különlegest írja meg a különlegesekeknek: a rettegést és a kitaszítottágot a konkrét dolgokban ábrázolja, vagy inkább azt a történelmi pillanatot, amikor az előbbi élmény szükségképpen univerzálissá változott. Háborús állapot ez, amikor Zs berendezkedik az általa saját birtokának tekintett világban, s ehhez létre kell hoznia azt a birtokviszonyt, amelyben az abécé minden tagja felett saját önkényének abszolút törvénye szerint rendelkezhet.

Az önkény abszolút törvényéről beszélünk, arról az elképzelt kényszeréről, amely Zsét is kiszolgáltatja saját önkényének: mindenki felett teljes hatalommal rendelkező logikája szerint saját maga felett is rendelkezik, de Zs hatalma a totális önkény, amelyben ő is kiszolgáltatott, hiszen minden cselekedete megfosztja az alternatívától, s mindenkit kiűzve birtokáról ő maga is egyedül marad számkivettként, akár a kiűzöttek. Hatalmának eszközei nem élőlények, csupán végrehajtók, akik ismét csak saját logikájuk szerint rajta is végrehajtják az ítéletet; létük a totális végrehajtásban van, tehát kivétel nem tehetnek. Pusztai Zsét elvont, „tiszta önkény” formájában mutatja be, test nélküli, érzelmek nélküli absztrakciónak, olyannak, aki (vagy ami?) nem érdemi meg az emberi lét konkrét alakzatait, nem érdemi meg, hogy formája legyen. Zs tiszta formátlanság; annál konkrétan testi lény A és B: őket az önkény hozza létre, az önkény változtatja őket emberi eggyéddé.

Pusztai üzenete éppen ez: az embertelenségben a szenvedés iszonyatos ugyan, de a szenvedő az, akinek formája van, és ez az emberi forma a szenvedésben gazdagabb, legalább a szenvedés révén több, mint az absztrakumba hullott „tisz-

ta önkény”. A metafizikai kijelentések polivalenciája több sikon valósul meg, és valóságos értékhierarchiát fejez ki: a lét és az ittlét, az emberi lét és a történelmi lét, autentikus lét és látszat-lét, megélt lét és a megélt nem-lét s még annyi más egymásba játszó, egymást átfedő, egymást feltételező és egymást kizáró sikon zajlik le az ember-történelem nagy színjátéka, s közben mindenki kiválasztja az értékek közül azokat, amelyeket cselekvésében, magatartásában az adott viszonyok közt megvalósítani képes; s amikor a történelmi helyzet megfosztja értékeitől, amikor a pusztai létfenntartás válik az egyetlen és minden cselekvést meghatározó értéké, akkor ez a konkrétum, az absztrakt önkénnyel való szembe fordulásban, az önfenntartó cselekvés a konkrét vegetálásban szembekefél azzal, ami arc nélküli, ami magát a természetet pusztítja, tehát pusztulásra érett. Pusztai a vegetálás folyamatát végtelen részletességgel mutatja be, s ezzel elitéli az absztraktot, nyelviileg saját elvontságára kárhóztatja, kivégzi — emberi szempontból semmivé teszi az absztraktot.

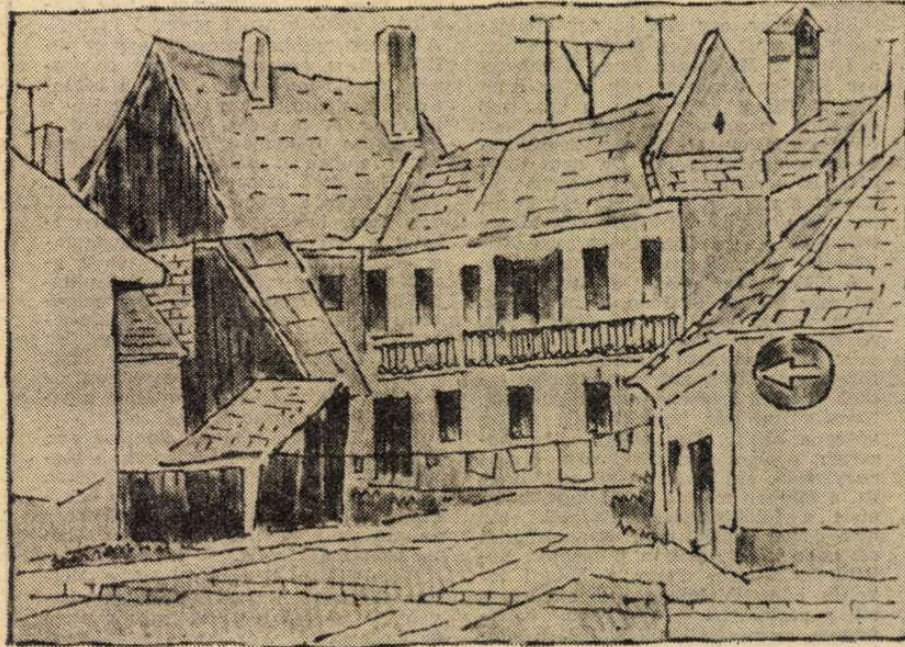
Adva van tehát egy történelmileg is (faktikusan is) leírható helyzet, amely az író számára — aki nem történelemkönyvet szerkeszt — metafizikai jelentésében az abécé természetes logikáját jeleníti meg, s Pusztai (az író) egyebet sem tesz e látvány leírásánál. Eszközei a lehető legrealistábbak: mindenütt tárgyak vannak, amelyeket a lehető legpontosabban ír le, szinte kísérleties tehetséggel mutatja be érdes konkrétóságukat, azt, ahogyan e konkrétus következtében ellenállnak a rájuk irányuló emberi cselekvések. Önmegőrző képességük, realitásuk áthatolhatatlansága szinte a szimbólumok (szinte, mert Pusztai a szimbólumoknak még a környékét is kerüli) szférájába emeli a tárgyakat, mintha a szívós fennmaradás titkát létük konkrétóságában kellene látnunk; azonban nem erről van szó. Pusztai képes egy ösvízvonalnak alárendelni ezt a szimbólum erejű jelentést, sikeresen elkerülve ezzel a konkrétus megszüntetésének nagy irodalmi veszélyét.

Ez a veszély reális, s jobbra nem is tudják elkerülni az irodalommal foglalkozók (írók és olvasók), mert a közvetlen (konkrét) jelentés mögött egy közvetett (tehát elvont) jelentést akarnak felfedezni, s a lényegnek tekintett mögöttes nyilván elhalványítja, jelentéktelenné teszi a konkrét jelentését. Pusztai ösvízvonalja minden elvontság (az élet elvontságáról van szó) megszüntetésével az élők pluralitását a konkrét-egyesiségben mutatja be. Úgy gondoljuk, rendkívül jelentős írói felfedezést kell megértenünk: a pluralitás olyan felfogásával találkozunk, amely a sokféleséget nem az általánoshoz kapcsolja, nem az általánosból vezeti le, nem az általános megnyilvánulásának tartja, hanem a dolgok eredendő konkrét sokféleségének egymássallettségeként írja le. Minden olyan pluralitás, amit az általános (az absztrakt) tesz lehetővé, vagy amit az általános egy felsőbb rációban totalizál, csak az elvontság becsempészése a dolgokba: a dolgok önmaguk által hozzák létre a pluralitást, ha viszonyok konkrét, ha nem áll semmilyen általánososság sem a dolgok közé. Az élet konkrét pluralitása áll szemben az elvont önkénnyel, az arc nélküli általánosossággal, s ez a primér pluralitás (a biológiai önfenntartásban egymás mellett létező dolgok konkrétusága) még mindig magasabb rendű, mint bármilyen részese az elvontság jótéteményéből, hiszen tagadja annak létalapjait, bizonyítja, hogy az elvontság végül is tehetetlen az élet konkrétuságával szemben: mindent megsemmisíthet, de képtelen megszüntetni a spontán módon tenyésző élet eredendő pluralitását.

Persze az abszolút önkény ezenkívül mindent megtehet; s meg is tesz mindent, hogy a konkrét életet primér állapotba taszítsa; hatalma itt ugyan megszűnik, de addig a végtelen szenvedés helyzetébe hozza az élőket: szenvednek az önmagukat kibontakoztatni nem tudók, az öntörvényük logikájában megakadályozott létezők. Az autentikus pluralitás a spontán tenyészteken túl kezdődik, amikor az élet képes az élők logikáját megvalósítani; a többi, az épphogy-megélt állapotba kényszerült konkrétus csak a pluralitás mindig megmaradó lehetősége. Pusztai János humanizmusa (hogy olyan kifejezést használjunk, amely mindenki számára érthető nyelvre fordítja le az előbbi gondolatmenetet) éppen abban áll, hogy ezt a lehetőséget mondja ki, ezt a lehetőséget írja le a dolgok és tárgyak végtelenül gazdag konkrétuságának bemutatásával. Humanizmusában nem valami „jóság”, „szeretet”, nem valami moralizáló szándék munkál — Pusztai sokkal objektívebb író, mintsem hogy becsempészne saját magát a dolgok közé —, hanem az az ontológiai tartalmú felismerés, hogy a dolgok önmaguk által s konkrét kölcsönviszonyaikban képviselik azt a pluralitást, amely eleve, léténél fogva szemben áll az absztraktnak a pluralitást megsemmisítő természetével.

BRETTER GYORGY

(Befejező rész következő számunkban)

MOHI SÁNDOR vázlatfűzetéből

Mi is az a konkrétum, avagy mire képes a szerszámlakatos, ha végiggondolja a világot

(Folytatás múlt heti számunkból)

A primér helyzetbe taszított lények primér állapotban lévő tárgyakkal viaskodnak: Pusztai a lehető legcselekményesebb regényben mutatja be az ilyen emberhez méltatlan küszködés furcsa következményeit. A lehető legcselekményesebb regényben az igék olyan mennyiségét kénytelen felhasználni (kénytelen, mert a cselekvést a maga primér konkrétságában mutatja be), hogy a cselekvés hierarchiája megszűnik (minden cselekedet egyformán fontos, avagy egyaránt jelentéktelen; fontos, mert az élet megőrzését szolgálja, és jelentéktelen, mert nem valósít meg értéket), s ezzel a cselekvés maga is. A paradoxon lényege tehát az, hogy minél részletesebben írja le a kényszerű tevékenységeket, annál inkább megszünteti az autentikus tettet, vagyis a cselekményt, ahogy ezt a realizmus irodalma megvalósította. A jelzők (értékeket kifejező szavak) helyett igéket halmoz; a cselekvés keresi itt önmagát, de mivel „történelmileg” nincs szubsztanciája, nem emelkedhet az értékek, a jelzők szférájába. A paradoxon másik oldala az, hogy így megszűnik a regény is, amelyben a többé-kevésbé értékes tettek, és a tettekben (a tettek által) jellemmé nőtt egyéniségek hozzák létre a történetet, magát a regényt.

Mindez nyelvi paradoxonhoz vezet: a nyelv, ez a hallatlanul gazdag és árnyalt nyelv (Pusztai nyelvével) a konkrétság primér formáinak leírására kényszerített nyelv nem képes saját határait sem megtalálni: nincs olyan érték, amelynek megvalósítása — avagy a kudarc, a megvalósításban való vereség — határt szabna a nyelv további burjánzásának: a nyelv képtelenné válik az egzaktágra, s akár a folyondár, képtelenné a megállapodásra: a maximálisan egzakt kifejezések nem találnak jelentésükre, mert az, amit kifejeznek, nem az autentikus, értékeket megvalósító lét, hanem csupán a lét vergődése önmaga fenntartásáért. A nyelv paradoxonban tehát a jelentéses nyelv maga is felszámolódik: annyira, olyan mértékben halmozza a szavakat, hogy a végén ő maga is össze-roppan a végső és pontos jelentést nem találó szóáradat súlya alatt. A totális telítettség eredménye a totális űr.

A kettős paradoxon következményeképp Pusztai János létrehozta azt az öszvizíót, amely minőségileg különbözik attól, amit az „író koncepciójának érvényesítésével” szokás leírni: a kitaszított-ság-rettetés víziója nem a leírásból (az írói koncepció érvényesítéséből) származik, hanem a nyelv tehetetlen kintlódásából, abból, hogy a nyelv képtelen helyzetét, a szervező érték-központ hiányát. A végtelenül folytatható mondatzuhatagban Pusztai a vak fenomenológus szerepében regisztrálja azt, ami nincs, ami megszűnt, mert Zsé absztrakt urolmában minden lényegesség megszűnt, neki tehát a szubsztanciális semmivé válás kell leírnia a teljes egzaktóság kifejezésével, s minél tovább írja ezt a befejezhetetlenséget, annál jobban érke-

tezi az absztrakt urolmánok szubsztanciánélküliségét, a semminek azt a tulajdonságát, hogy realitásként tör a valamire, megsemmisíti a valamit, ha erre hatalma van.

Az absztrakt uralma megsemmisíti a történelmet: ezt magyarázza Pusztai. Reális történelem csak ott van, ahol a konkrét a cselekvésben képes megvalósítani lehetőségeit, ahol a cselekvésnek lehetősége, tehát jelentése, tehát értelme van. Az absztraktum hatalma teljessé válik a szubsztancia végtelen semmitésében, de közben maga is kiürül, pusztításával önmagát is kiirtja, vegetálásra kényszerül, akár áldozatai, tehát elveszti minőségét, a hatalom elégtételét, s pusztia mechanizmusként gépies cselekvéspótlékban, kiszolgáltatva saját törvényének történelmen kívülre válik. Az absztraktum „igazi történelmet” akar csinálni, s a történelem akadályaként semmisíti meg a konkrét sokféleséget: de céljaival ellentétben pontosan az történik vele is, ami áldozataival: a történelmen kívül mechanizmusának vegetációja, az önreprodukció funkciótlansága kitaszítja a reális (konkrét, értékeket megvalósító) cselekvés területéről. Az absztraktumnak nincs tere, csak ideje van: de ez az idő a mechanikus önismétlésben elveszti belső ritmusát, a dolgok reális alakulását kifejező lehetőségeit, tehát megszűnik, összezsugorodva az időtlenség (történelmenküliség) szimbólumává szerveződik.

Pusztai az időtlenség szimbólumát állítja szembe a történelem lehetőségével, s amikor A és B reális cselekvését leírja — legyen ez a cselekvés szintén történelmen kívüli, hiszen konkrétsága ellenére is csupán a létfenntartást biztosítja — akkor a tér végső emberi menedékét mégiscsak nekik biztosítja, még akkor is, ha ez a tér időn kívüli, tehát a benne lejátszódó eseményeknek nincs esélyük a történelmiségre. Az időtlenség szimbólumának lebontása a konkrét tér leírásával — ez Pusztai tiltakozásának, elkötelezettségének jelzése, s ez a jelentés azonosítható — a kritikai közelítésnek éppen ez a feladata — a történelem mellett való állásfoglalással. Ritkán születik ennyire elkötelezett mű, mint a Zsé birtoka, hiszen itt a legmélyebben fekvő nyelvi lehetőségekből következik mindaz, ami más esetekben ábrázolás, cselekmény vagy éppen szimbólum. Pusztai a nyelv lehetőségeinek, illetve a lehetőségek felszámolásának leírásával figyelmeztet arra, amit olyannyi elkötelezett mű másképp valósított meg: a történelem veszélyben van, mert az önkény, az emberek kiszolgáltatottsága nemcsak a kultúrát fenyegeti, hanem magát a léteztet is.

Elkötelezettségében teljesen következetes, mert rámutat a fenyegetés forrására is: az absztrakt önkény, amely megszünteti az emberi történeleimet. És ha a kritikai közelítésnek van valami értelme, akkor a mű kulturális „környezetére” kell felhívni a figyelmet, ezúttal arra, hogy már Marx is figyelmeztetett a társadalmi lét határhelyzetére, amikor az absztrakt erőként megnyilvánuló hatalom az elidegenedés birodalmában minden emberit dologgá változtat, vagyis a cselekvést jelentés nélkülűvé, a pusztia önfenntartás eszközevé süllyeszti, és a történelemben megvalósítható értéképpé tettet pusztia vegetálással, vagy történelmen kívülre, tevé-vevéssé teszi. Marxnak ez az elméleti fejtegetése voltaképpen Pusztai leírásának kulturális-fogalmi környezetét; az ami Marxnál fogalmi-logikai tárgya a gondolatnak, Pusztainál a konkrét-absztrakt (tár-

sadalmi) viszony látványa, illetve e látvány leírása, víziója. Itt tehát az a (fogalmi) nyelv, amelynek segítségével egyáltalán elmondható ez a helyzet, maga is kénytelen a helyzet következtében önmaga történelmenküliségének logikáját elszervezni, vagyis megszüntetni a fogalmi kifejezés mindkét kötelezően történelmi lehetőségét. Kívül kerülve a történelmen a nyelv itt megvalósítja azt, amit a fogalmi elemzés természeténél fogva képtelen létrehozni: saját önfelszámolását a határ nélküli szózuhatagban. A végső következményekről van tehát szó: arról, amit Marx már nem mondhatott el, egyszerűen azért, mert a fogalmi nyelv szavaival szólt, vagyis teoretikus volt.

Világos tehát (tehát; a saját felfogásunk következtében az), hogy Pusztai teljesítménye rendkívüli. Saját magához képest is váratlan, de irodalmunk egészének vonatkozásában is. Eddigi munkáiban (Ösvény a világra és Illés szekerén) a közvetlenség, az ábrázolás életszerűsége uralkodott: a közvetlenség, mint életkép, az ábrázolás, mint kivágás. Az író az élet újramontírozójának szerepét vállalta, s nyelve kizárólag azt a célt szolgálta, hogy a saját elemeiből kiválasztott, reprezentatív tekintet cselekmény leírásának eszköze legyen. Tehát: semmi különös; legalábbis semmi olyasmi, amivel elképzelhető volna tehetségének ismerőit, semmi olyasmi, amivel prózánk eddigi útjának elhagyását bár jelezte volna. Most, sok évi hallgatás után, teljessen megújulva áll előttünk: újragondolta a világot, s ehhez megfelelő nyelvet fedezett fel. Nem hisszük, hogy az újragondoláshoz feltétlenül külső indítékok szükségesek, de Pusztai esetében nyilván a külső indítékokra is érdemes felfigyelni: ebben a periódusban írónk a munkapad mellett állt (dolgozott és dolgozik), vagyis a konkrét világgal újabb lét-viszonyba került. A konkrét vonzást nem kerülte el, csak éppen nem hagyta, hogy elnyelje a világ, amelybe behullott, de amit ő azután tudatosan is választott magának. Ha nem tűnne olcsó játéknak, azt mondhatnánk, hogy a konkrétben élve a konkrétat konkrétan gondolta el; de ezt nem merjük így mondani. Annál inkább megfordítva: az absztraktot nem tudta átkonkrét formájában konkrétan látni; vagy másképp: sikerült radikálisan szétválasztania egymástól az absztraktot és a konkrétot, tehát sikerült a nyelv természetes logikájának, az abécé „lepergetésének” egy olyan nyelvet felfedeznie, amelyen elédgett kevesen értéktek.

Persze ez a teljesítmény sem előzmény nélkül való; csak éppen az előzmények kimutatása sem annyira egyszerű, mint ahogy azok képzelik, akik mindig a közvetlen rokonság fellelésében találnak írt saját kételyeikre, arra jelesen, hogy az eredeti tehetséget nálunk feltétlenül valamilyen egyetemes családfához kapcsolva lehet csak megérteni, eredeti tehetség pedig tulajdonképpen csak akkor lehet valaki, ha komoly irodalmi pedigréje van. Pusztai munkájának irodalmi előzményeit kajtatva hamarabb vesszük észre, hogy kihez nem hasonlít (ebben az értelemben, hogy az emberek ugyan mindenképpen hasonlítanak egymáshoz, de ettől még nem szűnik meg minőségi egységük), mint azokat a munkákat, amelyekhez kapcsolódik a Zsé birtoka. Joyce-hoz például nem kapcsolódik: hiányzik belőle az írnia, Proust-hoz nem kapcsolódik, mert nincs benne semmiféle tudati (elbeszélő) asszociáció, Kafka-hoz nem hasonlít, mert az önkény forrása nála nem valamilyen ismeretlen, megfoghatatlan hatalom. Kantor Lajos írja: „Pusztai Jánost ugyanis... az ember érdekli, s egy végtelenül elnyomott, mondhatni gyarmati sorsba süllyesztett ember, illetve család negatív utópiáját vizsgálva fel, éppen azt emeli ki, mennyire nélkülözhetetlen az embert emberré tevő szabadság, amely csak az osztálynyomástól, diktatúrától, idegen befolyástól megszabadult társadalomban valósulhat meg”; ebből következően nyilván eszik a Kafka-rokonság is. Ennyit tudunk egyelőre; a rokonokról pozitív dolgot mondani — említettük — sokkal nehezebb. Talán Konrád György, talán — bizonyos értelemben — Juhász Ferenc, talán az esszéíró Sütő András, talán a konkrét néha olyan érzékeny Nagy István...

Mindenképpen különleges teljesítmény, esemény a Zsé birtoka. Pusztai végigjárja benne felfedezésének útját, s nem kiméli olvasóját sem, ha egyáltalán sikerül magával cipelnie őt. A vegyítiszta sors, az egyén megszűnése, az „én” elvesztése, a körülmények abszolút hatalma, tehát a kitaszítottság — nem kellemes olvasmány a felszabadító élményre áhító olvasó számára. De hát végül is minden különleges teljesítmény azzal tűnik ki, hogy írója rögeszmeszerűen járja be az általa megpillantott új kontinenst: aki részeseül akar a felfedezés embertelen nehézségeiből azért, hogy a nagy elégtétel élményét megszerezze, az nyilván elindul Pusztai-val, s valószínű, hogy meg is érkezik utazásáról. Látványban lesz akkor része; olyan látványban, amely csak fáradság és önfeláldozás révén szerezhető meg.

Balla Zsófia, költő

Azt hiszem, a cím utal a legfontosabbra: arra a társadalmi jelentéssel rendelkező tényre, hogy Balla Zsófia költő, követezképpen nem magánember, közlendőt szakmai kiváltságánál fogva a nyilvánosság elé tárhatja, viszont a nyilvánosság ezzel jogot kap közlendőinek bírálataira. E régióban s időben fölöttébb homályosak annak a föltételei, hogy micsoda minősülhet nyilvánosság elé valónak, hiszen merőben homályos annak a nyilvánosságnak természete is, amelytől a nem nyilvánosnak, a privátnak el kell válnia. Balla Zsófia szorongásai, szerelmei, utazásai, családi érzelmi természetesen nem tartoznak az őt személyesen nem ismerő olvasóra. A kérdés az: miért szabad Balla Zsófiának mindezeket ezekkel közölnie, s miért szabad nekünk, olvasóinknak, élményei leírásának olvasván elérzékenyülnünk vagy utatkozunk vagy újjangunk vagy finto-rognunk? Altalános alany-e Balla Zsófia, „az ember mint ember” reprezentatív példánya? Nem tudni. Ezt csak versei bizonyíthatnák, de ehhez a bizonyításhoz verseinek éppen arra a hitre volna szükségük, amellyel a reprezentatív én mondanóinak meghallgatása végett fogunk vers-olvasáshoz.

Ugyanis: Balla Zsófia harmadik verseskötönye, a *Világ* élíra, modern költészetünk hagyományai értelmében az. Minden azon áll vagy bukik — ennek a lírának hagyományos koordinátái között — hogy a költő (tehát fölfogott, stilizált, jelképes) én esztétikailag eléggé meggyőző rajzát kapjuk-e ahhoz, hogy immár ne tisztán esztétikailag tekinthessük, hogy szabad út nyíljék erkölcsi, politikai, metafizikai ítéletünk számára: ehhez az utat a voltaképpen „költőiség” csak megtisztította. Az újabb európai líra személytelensége (Mallarmétól Tandori Dezsőig) nem nagyon jellemző a hazai magyar költészetre általában és Balla Zsófia verseire különösen. Ez a helyzet a lírát kettős megterhelésnek teszi ki. Egyrészt számolnia kell az emberi egyéniség autonómiája iránti megfogyatkozott bizalommal, másrészt pedig — éppen a nyilvánosság jellegének sajátos elmosódottsága miatt — saját, az alkotás érzékeny folyamataiban annyira nélkülözhetetlen épségű énképzetére ton-nás társadalmi súlyokat aggat. Ezekhez a nehézségekhez pedig még hozzá kell adni Balla Zsófia személyes adottságait is: a dalszerűség és az aforisztikus csattanók iránti hajlama és kitűnő érzéke néhol eltelmondásba kerül nála azzal a felelősségtudattal, amellyel e súlyokat hordozza vagy úgy véli, hogy hordoznia kellene. A nagyobb konstrukciók nem nagyon szoktak sikerülni a költőnek, a történelmi témák sem igen illenek hozzá, egyszerűen az általánosság közvetlen sejtetése (a láthatólag izraeli couleur locale-os versek kivétel nélkül gyöngék).

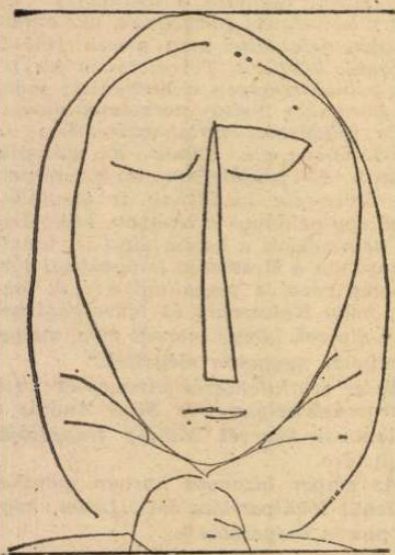
Amit azonban Balla Zsófia tud és megvalósít, azt csak ő tudja, senki más. Igaz, azt már csodagyerekként, emlékezetes első kötete megjelenésekor is tudta: beilleszteni a kimondhatatlan réseibe a banális köznapi környezet világlaón látomásos szavait. Balla Zsófiánál nem a képzelt szömyetegek és a kóccal tömött zsiráfok kapnak lángra, hanem a szömyetek, uborkásüvegek, sütőtökök, kávéscsészék, csikkek, ablakkeretek, vasalódeszkák, kispárnák — közöttük, révükön és jelképességük segítségével szenvedünk. Balla Zsófia költészete sírni segít — igen. A halott halott, elvontság, semmi; de az a tucat zsebkendő, amit elfelejtettünk neki odadni a neve napján, pedig betették a szubliód fel-

„Halálvágta”

Pedig csak hét esztendő telt el azóta...

Párizsban kóvályogtam a déli órákban a Place Pigalle környékén. Nappal a Place Pigalle jól fészült, illedelmes hely, ilyenkor redőnyt húznak a mulatók bejáratát ékesítő nagyméretű térhatású szexfotók fölé.

Csellengtem tehát a környéken, aztán betértem egy agyonplakátózott játékhelyiségbe. Amolyan vásári olcsó szórakozóhelyre. Ahol volt pókerautomata, vilamos zúgású-csengésű piros gombák közt fűrgén pörgő acélgolyó, céllövölde, s persze egyszerű és igen silány kiállítású sex-show, a bejárat két oldalán pedig egy-egy igen figyelemre méltó masinéria. Csekélyke összegért — sajnos mégis többért, mint amennyit erre áldozhattam volna — bárki beülhetett egy sofőrülésbe, s kormányozhatott, nyomkodhatta a gázt-féket-tengelykapcsolót. De nem ám vaktában, hanem úgy, mintha valóban kocsiiban ülne, csak épp hogy a szélvédőt helyettesítette egy képernyő. Annak a két oldalán futottak szembe a házak, annak a közepén kellett előzni, kerülgetni a szembejövő járműveket, gyalogosokat, s közben villanyrendőrré, forgalmi táblákra

ZSIGMOND MÁRTON vázlattűzetéből

BRETTÉR GYÖRGY